

Zsoldos Ildikó
Pártviszonyok és országgyűlési képviselő-választások Szabolcs vármegyében
1905-1906-ban
Doktori (PhD) értekezés tézisei
Miskolc
2008

I. KUTATÁSI FELADATOK

Szabolcs vármegye dualizmus kori pártviszonyainak és országgyűlési képviselő-választásainak története teljes mélységében még nincs feldolgozva. A disszertáció készítésekor azt a célt tűztem magam elé, hogy felvázoljam a szabolcsi pártviszonyok alakulását 1905-1906 folyamán, valamint képet nyújtsak az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választások előkészületeiről, lebonyolításáról és eredményeiről. A téma fontosságát az adja meg, hogy az 1890-es évekre az 1867-es kiegyezéssel létrehozott Osztrák-Magyar Monarchiában a válság jelei mutatkoztak, s a politikai válság 1905-1906 folyamán kulminált. A kormányzati válság közvetlen kiváltó okaként az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás eredményét jelölhetjük meg. Ez a parlamenti választás a korszak kuriózumának tekinthető, hiszen az egyetlen a dualizmus történetében, melyet országos szinten is az ellenzék nyert meg.

A téma speciális, helyileg behatárolható, de egyszersmind országos hatása, körülménye miatt mindeddig e kérdéskört csupán érintő tanulmányok, művek születtek. 1907-ben, az 1905-1906. évi kormányzati válság lezárulása után Inczédy Lajosnak, Szabolcs vármegye főlevéltárnokának tollából született meg *Az alkotmányvédelem Szabolcs vármegyében. 1905-1906* című munka. Az 1993-ban megjelent Szabolcs-Szatmár-Bereg megye történelmét átfogó monográfiában Czövek István professzor a dualizmus időszakáról a mű jellegének megfelelően csak nagyvonalakban vázolta fel a politikai viszonyokat. 1994-ben Takács Péter tanulmánya adalékokkal szolgált a dualizmus kori parlamenti választások társadalmi hátteréhez, 1995-ben Margócsy József összeállította a nyíregyházi parlamenti képviselők életrajzeit, 1997-ben pedig Cieger András a Bereg megyei politikai elit prozopográfiai vizsgálata kapcsán néhány szabolcsi képviselőt is megemlített. 1998-ban a kisvárdai kerület választásairól és képviselőiről írt közleményt Néző István. Szilágyi László pedig a Parlamenti képviselők és választóik a dualizmus kori Szabolcs vármegyében című monográfiájával alapozta meg a további kutatásokat, amely azonban átfogó jellegéből adódóan nem fektet

kellő hangsúlyt az 1905-ös országgyűlési képviselő-választásra, s az annak eredményeként kibontakozó kormányzati válságra, csak esetlegesen foglalkozik vele, s nem vizsgálja ezen időszak levéltári forrásait sem. Ezért éreztem szükségesnek a problémakör mélyebb, árnyaltabb bemutatását a primer forrásokhoz visszanyúlva.

A munka újszerűségét jelentik az eddig nem publikált források, melyek arra hivatottak, hogy eddigi ismereteinket a századforduló Szabolcsáról kiegészítsék, és új megközelítésekkel bővítsék. A disszertáció készítése során egyik fő törekvésem az volt, hogy ne csupán a két választási aktushoz kapcsolódó események politikatörténeti leírására kerüljön sor, hanem az események mögött álló politikusi elit akaratnyilvánítási, emberi szándékát is bemutassam, rávilágítsak az országos és a vidéki politika kapcsolódására (gondolok itt például Kossuth Ferenc vagy báró Bánffy Dezső és a megye kapcsolatára, a Meskó család és Irányi Dániel közötti rokoni szálakra, gróf Andrássy Gyula szabolcsi kontaktusaira stb.), feltárjam a családi nexusnak a politikában érzékelhető, tetten érhető hatásait.

A hazai történetírásban meglehetősen sokáig a politikatörténet primátusa volt jellemző. A politikai társadalomtörténet-írás alakulása szoros kapcsolatban áll a politikatudományi kutatások fejlődésével és a politikai szociológia alakulásával. A téma feldolgozásakor nem a hagyományos politikatörténeti megközelítést, hanem a politikatörténet legújabb módszereit kívántam alkalmazni. Metodológiai célkitűzésem a disszertáció készítésekor: kísérlettel arra, hogy a politikai társadalomtörténet módszerei hogyan adaptálhatóak egy régióra, egy megyére, ennek egy konkrét időszakára.

A dualizmus válságának okait fejtegető első rész feladata voltaképpen az, hogy egy átfogó képet fessen a XIX-XX. század fordulójára jellemző magyar belpolitikai helyzetről.

A második és harmadik egységben az országgyűlési képviselő-választások előkészületeit tettem vizsgálat tárgyává. Az adott kérdést két fő szempontból közelítettem meg: a hatóságok részéről tett előkészületek és a pártok tevékenysége szempontjából. Az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választások törvényi feltételeit a korszak európai választási rendszerébe ágyazva vizsgáltam, hiszen egy ország politikai rendszerének értékét, minőségét nagymértékben meghatározza választási szisztémája, vagy annak hiánya. A szavazás módja, a választójog egyenlő vagy egyenlőtlen, közvetlen vagy közvetett, cenzusos vagy általános volta behatárolja egy adott állam politikai kultúráját. Fontos a választási előkészületek kapcsán is a szimbolikus politizálás vizsgálata, fel kellett térképezni a helyi hatalom reprezentációjának sajátosságait, eszközeit, a szimbólumokat, a gesztusokat, mint a politikai mentalitás, illetve a közösségteremtés kifejezőjét. Vizsgáltam a kampányok elemzésekor, hogy milyen rítusai voltak a mozgósításnak, s ezek mennyiben tekinthetők hagyományos,

rendies rítusoknak, vagy esetleg modernebb eszközök, elemek is alkalmazásra kerültek. A jelöltállítás mechanizmusának górcső alá vétele során választ kerestem arra, hogy az 1905-ös szabolcsi választásoknál milyen tényezők befolyásolták a jelölést.

A továbbiakban a választási aktust jártam körül, s kísérletet tettem az 1905-ben elkövetett választási visszaélések feltérképezésére is. Az 1905-ös és 1906-os szabolcsi országgyűlési képviselő-választások kapcsán fel kellett tenni a kérdést: mi határozta meg a választói magatartást vagy minek volt ebben meghatározó szerepe (társadalmi [osztály]helyzet; politikai intézményrendszer; hagyományok, szokások, választói rítusok, mentalitások továbbélése, jelöltek ismertsége; pártok programjai közötti "racionális" választás vagy protest-szavazás). A győztes képviselőket a prozopográfiai vizsgálatoknál alkalmazott komparatív metódussal elemeztem – mely az „új történetiként” aposztrofált történetírás egyik módszertani talpköve – származásuk, családi nexusaik, életkoruk, a vármegyéhez, illetve annak régiójához való kötődésük, karrierútjuk (polgári/polgárosodó karrierminták, a nemesi, polgári származásúak aránya; bürokratizáció, a társadalmi-egzisztenciális önállóság vagy az államtól való függőség problémája, az állami fizetés és a saját jövedelem aránya), végül választóik iránti politikai elkötelezettségük alapján. Ennek elkészítéséhez levéltári forrásokat, a megyei sajtót, helytörténeti munkákat, illetve adattárakat használtam fel.

A disszertáció ötödik fejezete Szabolcs vármegyének az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások eredményeképpen kialakult kormányzati válság idején tanúsított ellenzéki magatartását, s a szabolcsi képviselőknek a rezisztenciában való szerepvállalását mutatja be, elhelyezve a szabolcsi „nemzeti ellenállást” az országos mozgalomban.

A munka újszerűségéhez járul hozzá az utolsó egységben helyet kapó szabolcsi tulipán mozgalom vizsgálata, melynek kibontakozása a politikai válsághoz szorosan kapcsolódott. Tevékenységének értékelésére azonban mindeddig még nem került sor.

II. AZ ÉRTEKEZÉS FORRÁSBÁZISA

Munkám három alapvető forrástípusra támaszkodik. A rendelkezésre álló szakirodalom felhasználásán túl elsősorban a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban fellelhető főispáni, alispáni, polgármesteri iratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, továbbá Szabolcs vármegye és Nyíregyháza rendezett tanácsú város központi választmányának iratai, A Tulipán-Szövetség – Magyar Védő Egyesület iratai, Szabolcs vármegye levéltárának iratai, A luskodi és vajai Vay család levéltára és a Kállay család iratai szolgáltak forrásul, valamint a nyomtatásban is megjelent alispáni jelentések Szabolcs vármegye közigazgatásának (1904.

évi, 1905. I. félévi, 1906. évi) állapotáról. A Magyar Országos Levéltárban található belügyminiszteri és miniszterelnöki iratok között is végeztem kutatásokat. A témához kapcsolódó anyagok azonban sajnálatos módon töredékesek, jelentős részüket selejtezték, így sok esetben csupán a mutatókönyvekben szereplő információk álltak rendelkezésemre. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában az 1905-ös és 1906-os országgyűlési képviselő-választások három szabolcsi győztesének (dr. Meskó Lászlónak, dr. Mezőssy Bélának és dr. Pap Zoltánnak) néhány, a témám szempontjából sajnos nem releváns levele és Pap Zoltán két versének kézírata lelhető fel.

Nagy figyelmet szenteltem az adott időszakban megjelenő sajtóorgánumoknak, természetesen megfelelő kritikai szempontok figyelembevételével. A vasárnaponként megjelenő Nyírvidék „a szabolcsvármegyei községi jegyzők és szabolcsmegyei tanítóegyesület hivatalos közlönye” lévén a vármegyei elit véleményét fejezte ki. A helyi politikát alakítókról – akik többségükben függetlenségi pártiak voltak – elfogultan nyilatkozott, elismerően tudósított bárminemű szereplésükről. Az országgyűlési képviselő-választások kampányidőszakában született írásai egyértelműen a függetlenségi párti jelölteket favorizálták. A sajtó alól szombatonként kikerült Szabolcs 1902-ben társadalmi lapként indult, de tulajdonosa, Schlichter Gyula – Szabolcs vármegye politikai életének fellendítése céljából – politikai jellegűvé változtatta. A lap az Új Párt elveinek propagálását tartotta fő feladatának, de lehetőséget biztosított valamennyi politikai nézet szabad tisztázására. A Fejérváry-kormányt a Nyírvidék is és a Szabolcs is ostorozta, hol indulatos, hol ironikus írásokkal utasította el. Teljes vállszélességgel kiálltak az alkotmányért folytatott küzdelemért. Értékes adalékokkal szolgált a Kisvárdai Lapok, a Kisvárdai és Vidéke, valamint a Nyíregyházi Hétfői Hírlap is, ám ezen újságok 1905-1906-os lapszámai csak töredékesen állnak rendelkezésre. (A Nyíregyházi Hétfői Hírlap 1906 márciusában indult, s nevét június 21-től Nyírvidéki Hírlapra változtatta.) A szekunder forrásnak tekintett újságírói közléseket a történelmi hitelességre törekedve természetesen összevettem a levéltárak fondjaiban fellelhető adatokkal.

III. A FŐBB KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Az 1905. január 26. – február 4. között megrendezett országgyűlési képviselő-választások a dualizmus történetében példátlan eredményt produkálva ellenzéki győzelmet hoztak. A három évtizede kormányzó Szabadelvű Párt megbukott és vele együtt a védelmezett rendszer is erősen megingott. Az 1905-ös esztendő egyébként egész Európa számára válságév volt. Az 1905-1906-os politikai zűrzavar problémahalmazának tünetei az 1890-es években

jelentkeztek. Egyrészt kiéleződtek a közjogi ellentétek a magyar és az osztrák érdekszövetségben bekövetkező változások miatt. Elsősorban a gazdasági kiegyezésről és a hadseregfejlesztésről alkotott elképzelések különbözősége képezte vita tárgyát. Nem volt egyetértés az uralkodó réteget alkotó nagybirtokos és nagytőkés csoportok, azaz az agráriusok és a merkantilisták között sem. Továbbá megerősödtek a társadalom demokratikus átalakításáért küzdő mozgalmak. A szociáldemokraták, az agrárszocialisták és a polgári radikálisok között az összekötő kapcsot a legfőbb cél, a választójog kiterjesztése jelentette. A dualizmus válságához hozzájárult még a nemzetiségi mozgalmak megerősödésén túl a nagyhatalmi erőviszonyoknak a Monarchia számára kedvezőtlen átrendeződése.

Az 1903-04-es obstrukciónak és az azt letörő kormánypárti akciónak, az ún. zsebkendőszavazásnak váratlan következménye lett: létrehozta azt az ellenzéki koalíciót, amely az 1905-ös választásokon legyőzte az 1875 óta kormányzó Szabadelvű Pártot.

Szabolcs vármegye a vizsgált időszakban öt választókerületet foglalt magában: a kisvárdait, a nagykállóit, a nyírbátorit, a nyírbogdányit, a tiszalökit, s hozzá tartozott az önálló képviselő választási joggal felruházott Nyíregyháza rendezett tanácsú város.

A választásokat hosszas előkészítő munkálatok előzték meg. Hatósági feladatkört képezett a választói névjegyzék elkészítése, a választási helyiségekről való gondoskodás, s a választás alatt, illetve az azt megelőző kampányidőszakban a közrend és a közbiztonság fenntartása, a választói jog szabad gyakorlásának és a választás zavartalan lefolyásának biztosítása. Az 1905-ös választásokat megelőző kampányidőszakban a vármegye valamennyi választókerületében a nagykállóit kivéve heves küzdelem bontakozott ki, mely karhatalmi beavatkozásokat tett szükségessé. Ezekhez hasonló akciókra 1906-ban nem került sor az egyhangúnak ígérkező választások miatt.

A pártelőkészületek vizsgálatakor elsőként tisztázni kellett a dualizmus kori pártfogalmat és meg kellett határozni a pártrendszer frontvonalait, hiszen a dualizmus idején a párt fogalma mást jelentett, mint napjainkban.

Az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választások időszakában Szabolcs vármegye választásra jogosultjainak többsége a Függetlenségi Pártot preferálta, de ez nem jelentett osztatlan függetlenségiséget. A Szabadelvű Párt is rendelkezett hívekkel. Az országos tendencia, a bomlási folyamat azonban elérte a Szabolcsvármegyei Szabadelvű Pártot is. Az egykori tisztikar számos tagjának vezetésével ekkor indult meg az a politikai mozgalom, amely mintegy átmeneti megoldásként megalakította a Szabolcsvármegyei Új Pártot. Ez azonban báró Bánffy Dezsőnek az országos politikát alakító vezetésből való kiszorulása miatt rövid életűnek bizonyult. A vizsgált időszak szabolcsi pártviszonyait tovább

árnyalta az alkotmánypártiak számukat tekintve nem releváns, de ugyanakkor jelentős gazdasági súllyal, befolyással bíró csoportja. 1906-tól a politikai pártpalettán újra egy átstrukturálódási folyamat vette kezdetét, mely azt jelzi számunkra, hogy a politikai útkeresés tovább folytatódott. Nem hagyható figyelmen kívül a szabolcsi munkásmozgalom vizsgálata sem, számolni kellett vele még akkor is, ha Szabolcs vármegyében a századforduló első évtizedének közepén hiányzott a nagy létszámú és koncentrált munkásosztály, így a szociáldemokrata (a disszertációban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt által irányított ipari munkásság szervezésére használtam ezt az elnevezést) mozgalom itt jelentékeny társadalmi bázissal nem rendelkezett. 1905-ben az ipari munkásság aktivitása a megyében szinte kizárólag Nyíregyházára korlátozódott. 1905-ben Nyíregyházán még országgyűlési képviselőjelölt állítását is sikerült elérnie a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak. Jócsák Kálmán jelölését természetesen nem a győzelembe vetett hit motiválta, hanem a szociáldemokratáknak az a századfordulót követően alkalmazott akcióformája, hogy minden politikai szituációt, beleértve a választási kampányokat is, fel kell használni elveik hirdetésére, pártprogramjuk propagálására.

Fontosnak tartottam a lokális hatalom reprezentációjára jellemző sajátosságok kiemelését, a szimbolikus politizálás vizsgálatát. Ez tetten érhető volt a lokális pártok (melyek alapvetően választási pártokként funkcionálva két országgyűlési képviselő-választás között tulajdonképpen passzivitásba vonultak) újjáalakulása, a választási előkészületek, a választási aktus kapcsán éppúgy, mint báró Bánffy Dezső Új Pártjának először nyíregyházi, majd egész Szabolcs vármegyére történő megalakításakor. Ez utóbbi eseménysorozatban lényeges a helyi szervezőbizottságnak az a gesztusa, hogy küldöttséget indított Bánffy báró és prominens kísérete elé, akik vonattal érkeztek a vármegye határához. A vasút ebben az időben már jelentős szereppel bírt a politikai élet szervezésében (a szociáldemokraták is viszonylag gyorsan mobilizálni tudták aktivistáikat az ország különböző területeire). Az országos pártvezért a nyíregyházi állomáson üdvözlőbeszéddel köszöntötték, s az ilyen eseményekhez hozzátartozó ováció sem maradt el. 1904. augusztus 6-án Nyíregyháza függetlenségi párti többségű pártvezetése még nem bocsátotta a legelőkelőbb és legtiszteltebb vendégeknek kijáró díszfogatot Bánffy szállításához a helyi szervezők rendelkezésére, ám 1905-ben a koalíció vezérlő bizottságának tagjaként már megillette a díszfogaton történő bevonulás, minek folyamán a város frekventált pontjainál, azaz a lokális hatalmat reprezentáló épületeknél a helyi elitből szerveződött csoportok ünnepelték Bánffyékát. Elsőként a polgárság helyi közéleti fóruma, a közösségteremtést jelképező nyíregyházi kaszinó előtt, aztán a városháza előtti téren, végül a Korona szállónál. A kaszinó szervezte és fogta össze a

város társadalmi életét, szórakozási és művelődési lehetőséget biztosítva a tagsággal rendelkező férfiak számára. A városháza maga volt a helyi hatalom szimbóluma. Országgyűlési képviselő-választások alkalmával a városháza előtti téren várakoztak órákon át a választópolgárok, hogy hallhassák a város vezetőjének eredményhirdetését. A helyi politika eseményeinek fennköltebbé tételéhez járultak hozzá az erkélyről elmondott szónoklatok (a győztes képviselő nevének közlése, a nyertes beszéde...). A Korona szálló a helyi politizálást szimbolizálta, ugyanis ez adott otthont mind a függetlenségi, mind a szabadelvű pártértekezleteknek, s az új párti alakuló gyűléseknek is.

A pártalakítási forgatókönyvekben kiemelt szerepet kaptak a különféle küldöttségek (a gazdák, az Ipartestület, a kereskedők testületének küldöttsége Bánffyhoz; felkérés az alakuló gyűlésen való részvételre...), s természetesen az ezekben való részvétel a helyi elithez való tartozást is kifejezte. A pártalakítást lezáró vacsora reformkori hagyományként élt tovább, mint ahogyan a pártértekezletek utáni közös ebéd is.

Mind a választási aktus, mind a választási előkészületek egyfajta rítusrend szerint zajlottak. A mozgósítás rítusait elemezve le kell szögezni, hogy a jól bevált, hagyományos, rendies rítusok dominanciája érvényesült az 1905-ös kampányidőszakban is, nevezetesen a jelöltek programbeszédei, kortesek szónoklatai, az ellenfél lejáratására való törekvés, megvendégelések sorozata (kocsmákban, lacipecsenyés bódéknál...), felvonulások, kortestollak, választási jelvények osztogatása a jelölt népszerűsítése céljából. Szabolcsban 1905-ben sem a törvényhatóság élén álló szabadelvű párti főispán, sem Nyíregyháza, sem a vármegye függetlenségi párti többségű vezetése nem állított akadályt a nem kívánt jelölt kortesútja elé. A hatóság mindenütt tudomásul vette a programbeszéd ismertetése céljából összehívott gyűlés megtartását. A mai választási plakátok előfutáraként értékelhetők a zászlókitűzési ünnepélyek, azaz a választási kerület frekventált pontjain a jelölt nevével ellátott zászlók kihelyezése. A helyi sajtóban ekkor még nem olvashatóak valódi választás reklámok, csupán a választási kellékek beszerzési helyeit népszerűsítők. Viszont gyakorlatilag a reklám funkcióját töltötte be olyan „Nyílt levélnek” a sajtóban való közzététele, amellyel a párt országos vezére fordult a választópolgárokhoz valamelyik képviselőjelölt támogatása érdekében. Természetesen az adott lap csak annak a pártvezérnek a „Nyílt levelét” közölte, akinek pártállásával és támogatottjával szimpatizált. „Modernebb” módszerként értékelhető a párttagok számbavételére kibocsátott összeírási ívek alkalmazása, de a mai értelemben vett párttagságról a vizsgált időszakban még nem beszélhetünk.

Levéltári kutatásaim jelentősen módosították azt a dualizmus idején kialakult képet a korszak választásairól, amely a közvetlen kormánybefolyásolás egyre növekvő szerepéről

beszél és a választási visszaélések, mindenekelőtt a hatalmi presszió kapcsán a belügyminisztérium (illetve a miniszterelnökség) szerepét emeli ki. Fontos hangsúlyozni, hogy Szabolcs vármegyében, mint ellenzéki többségű törvényhatóságban a kormánybefolyásolásnak csak igen korlátozott lehetősége volt, ugyanis a választások lebonyolítása a törvényhatóságok feladatát képezte. A központi végrehajtó hatalom csupán közvetett befolyással bírt, leginkább a megyei kormány megbízotton, a főispánon keresztül. Szabolcs vármegye főispáni székében vizsgált időszakunkban báró Feilitzsch Berthold ült, akinek személye kapcsán jól érzékelhető a családi nexus politikában tetten érhető hatása, az országos és a vidéki politika kapcsolódása, hiszen báró Bánffy Dezső miniszterelnök vejeként került a vármegye élére. Bátyja pedig az a báró Feilitzsch Arthur, aki a második Fejérváry-kormány földművelésügyi minisztereként funkcionált. A főispánnak a belügyminiszter felé permanens tájékoztatási kötelezettsége volt. Ez az informálás egyrészt írásban, másrészt személyes találkozók alkalmával történt. A jelentések arról tanúskodnak, hogy a főispáni tekintélyt maximálisan felhasználták a szabadelvű jelölt támogatására, de csak a törvény korlátain belül mozogva. Báró Feilitzsch tudomásul vette, tiszteletben tartotta, hogy Szabolcs vármegye erősen – de nem osztatlanul – függetlenségi párti terület. Utasításaiból kitűnik a társadalmi békére törekvés, nem tartotta célszerűnek a vármegyében nagy nehézségekkel helyreállított békét indokolatlan választási mozgalmakkal felzavarni.

A választási visszaélések – melyek az esetek túlnyomó többségében sosem nyertek bizonyítást – egyébként szerves részét alkották választási rendszerünknek, s természetesen az 1905-ös kampányidőszakban is alkalmazták különféle módoszatait a szabolcsi kerületekben is. E problémakört két szempontból közelítettem meg. Egyfelől a képviselőjelöltek, illetve korteseik részéről elkövetett visszaéléseket, másfelől a hatóság általi korrupciót nagyító alá véve. A pénzzel, mint befolyásolási eszközzel gyakorlatilag minden képviselői mandátumra pályázó politikus élt, de lehetőségeik nem voltak egyformák. Azon senki sem botránkozott meg, hogy a politikai pártok a közvélekedés meggyőzésére a nagygyűléseken elhangzó szónoklatokon, a sajtón, a zászlók kihelyezésén kívül illegális eszközöket is alkalmaztak, nevezetesen pénzt, ételt, italt, a vetélytárs ócsárlását, s esetenként az izgatást is. Szabolcsban az 1905-ös – a választási visszaélések szempontjából egyáltalán nem kirívó, tehát átlagosnak minősíthető – kampány során néhány feszültséggel teli, vagy a kortesek által feszültté tett területen (a kisvárdai és a nyírbátori választókerületben) tettelegesséig fajultak ugyan az indulatok, ám ezt az állapotot a hatósági személyek esetenként csendőri és katonai karhatalom kirendelésével megfelelően tudták kezelni. 1905-ben nem történt sem kirívóan súlyos testi sérülés, sem haláleset. Arra sem találtam adatot, hogy a – Nyírvidék híradásai szerinti –

kemény hideg követelt volna áldozatot. Forrásaink bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy a pártok politikai erkölce egyáltalán nem különbözött egymástól, mindegyiket „a (jó) cél szentesíti az eszközt” elv vezérelte.

Hatalommal való visszaélés miatt 1905-ben a kisvárdai választókerületben hivatalt viselő személyek ellen érkeztek feljelentések. A Barcs Béla kisvárdai királyi körjegyző elleni kellő bizonyíték hiányában még a fegyelmi eljárás megindításáig sem jutott el, mint ahogyan az eperjeskei körjegyző és a mogyorósi főbíró elleni sem. Nem úgy a lövőpetri főbíró ellen emelt panasz, de néhány hónap múlva határozat született a fegyelmi eljárás beszüntetéséről. Ez az eset eklatáns példája annak, hogy mennyire kemény diónak bizonyult a hatalmi pressziót, az esetleges megfélemlítést bebizonyítani. A feljelentést tevő személy általában a bepanaszolt hivatalnokkal ellentétes pártállású egyén volt, s nem azok közül került ki, akikkel szemben a törvénytelen magatartást elkövette az adott tisztviselő. Pedig a bizonyító eljárás folyamán éppen ők tanúskodhattak volna érdemben a hivatali állásával visszaélő személy ellen. Az ellen, aki tulajdonképpen „a kezében tartotta” ezeket a választópolgárokat, hiszen mindennapjaik részét képezve könnyen okozhatott nekik keserű órákat. Így tehát nem állt érdekükben terhelő vallomás tétele. Különösen nem, ha az a képviselőjelölt, aki mellett a hivatalnok agitált, győztesként került ki a választási harcból.

A jelöltállítás mechanizmusának bemutatásához a miniszterelnöknek, illetve a belügyminiszternek küldött főispáni esélylatolgatásokat, az alispáni és főszolgabírói jelentéseket, valamint a helyi sajtóorgánumokat hívtam segítségül. Szabolcs vármegye választókerületeiben a tiszalöki kivételével a jelölést és a győzelmet befolyásoló tényezők közé tartozott, hogy a jelölt nagy tekintélynek örvendő, köztisztvisletben álló, jelölése helyszínéhez vagy annak régiójához valamilyen formában kötődő politikus legyen. A főispáni esélylatolgatások szerint a vármegye két választókerületében, nevezetesen a nagykállóiiban és Nyíregyházán szabadelvű párti jelöltnak semmi esélye sem lett volna a győzelemre, míg a kisvárdai és a tiszalöki kerületben némi eséllyel indulhatott volna ilyen pártállású jelölt. A legtöbb sansszal kormánypárti jelölt a nyírbátori kerületben rendelkezett. Végül két választókerületben – a nyírbátoriban és a kisvárdáiban – került sor kormánypárti jelölt állítására, akiknek az 1905 előtti állapotok esetén akár esélyük is lehetett volna a mandátum megszerzésére, az 1905 elejére kialakult országos politikai helyzet azonban minimálisra redukálta ezt az esélyt. A „zsebkendőszavazás” által kiváltott kiábrándulási hullám elérte a Szabolcsvármegyei Szabadelvű Párt tagjait és híveit is. A nyírbátori és a kisvárdai választókerületben ez a momentum is hozzájárult a függetlenségi párti jelölt diadalához. A kisvárdai választókerületben egyébként nem feltétlenül azért került sor szabadelvű

jelöltállításra, mert annak győzelméhez nagy reményeket fűztek, hanem a feszültségócok elosztása miatt. Taktikai húzásból indítottak egy szabadelvű jelöltet is, „nehogy az erők felszabadulásával az izgatás, a bátori és a tiszalöki kerületbe csapjon át”.

A vármegye négy választókerületének (Nyíregyháza, a kisvárdai, a tiszalöki, valamint a nyírbogdányi kerület) Függetlenségi és 48-as Pártjában kemény hatalmi harc indult a képviselőjelölt személyében történő megállapodás kapcsán. Az említett kerületek mindegyikében két függetlenségi pártállású politikus neve is felmerült. Nyíregyházán és a kisvárdai kerületben végül mégis csak egy-egy jelöltet indított a Függetlenségi és 48-as Párt – Nyíregyházán dr. Meskó Lászlót, a kisvárdai választókerületben Hrabovszky Guidót – ami párton belüli ellenfelek egészségi állapotromlásával magyarázható.

A tiszalöki és a nyírbogdányi választókerületben azonban két függetlenségi pártállású politikus is megmérettette magát 1905. január 26-án. Egyazon politikai csoporthoz való tartozás esetén a párt országos vezérének állásfoglalása vált mérvadóvá, valamint az, hogy a képviselőjelölt mennyi pénzt áldozott a választók meggyőzésére.

A képviselőjelöltek személyében történő megállapodás után azok programbeszéde következett. Szabolcsban 1905-ben sem a törvényhatóság élén álló szabadelvű párti főispán, sem Nyíregyháza, sem a vármegye függetlenségi párti többségű vezetése nem állított akadályt a nem kívánt jelölt kortesútja elé. A hatóság mindenütt tudomásul vette a programbeszéd ismertetése céljából összehívott gyűlés megtartását. 1906 februárjának második felében azonban, amikor a „darabont-kormányal” szemben folytatott ún. vármegyei ellenállás rendkívüli módon elmérgesedett, s Ferenc József feloszlatta az országgyűlést, a február 25-ére tervezett képviselői beszámoló megakadályozására nagy létszámú katonaság érkezett a választókerületekbe és a csendőrséget is megerősítették. Összecsapásra azonban nem került sor és az április elején az uralkodó és a koalíció vezetősége által megkötött paktum Szabolcs vármegye valamennyi választókerületében ellenjelöltek nélküli, egyhangú, s így tulajdonképpen kampánymentes választásokat eredményezett.

Az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választás szabolcsi győzteseit származásuk, családi nexusaik, életkoruk, a vármegyéhez, illetve annak régiójához való kötődésük, karrierútjuk, végül választóik iránti politikai elkötelezettségük alapján vizsgáltam komparatív módszerrel. A szabolcsi képviselők között még mindig magas volt a nemesi származásúak aránya, szám szerint 5 fő a 6-ból. 1905-ben és 1906-ban csak a polgárosultabb Nyíregyháza küldött polgári származású képviselőt a parlamentbe Meskó személyében. A győztesek közül dr. Pap Zoltán az egyetlen, aki nem kötődött megválasztásának helyszínéhez,

illetve annak régiójához. A többiek esetében erős regionális szálak mutathatóak ki. Szabolcsi földbirtokokkal rendelkeztek vagy éppen ügyvédi irodájukat működtették a megye területén. Szabolcsban, a „kuruc vármegyében” a származás, a dicső múlt, ha az tényleges 48-as szerepléssel párosult nagy tekintélyt biztosított a politikusoknak. Az általam vizsgált hat képviselő túl fiatal évfáratú volt ahhoz, hogy 48-as múlttal büszkélkedhessen, ám az ősök 48-as tettei nem merültek feledésbe, így segítve hozzá a népszerűséghez az utódokat is.

Az 1905-ös és 1906-os országgyűlési képviselő-választás szabolcsi győztesei Uray Miklós kivételével mindannyian jogi tanulmányokat folytattak. Egyik képviselő esetében sem beszélhetünk az államtól való függőségről, mindegyikjük társadalmi-egzisztenciális önállóságra tett szert. Kállay Leopold, dr. Mezőssy Béla, Uray és Hrabovszky megélhetésének fő forrásául a földbirtokaikból származó jövedelem szolgált. Ilyen típusú jövedelemmel Pap is rendelkezett, ám ő elsősorban nem ebből élt, hanem ügyvédi tevékenységből. Meskónak szintén ügyvédi irodájának működtetése hozta a jövedelem túlnyomó részét. Az ügyvédek köréhez tartozott még Hrabovszky is. Papnál mellékesen megemlíthető az irodalmi munkásság, ám ez vajmi kevés bevételt hozott. Ugyanezt viszont nem mondhatjuk el a képviselői tevékenységért járó honoráriumról, amely Kállaynak 1892 óta, Meskónak 1892-1901 között, Mezőssynek 1896 óta, Papnak pedig 1901-től jelentette a vagyongyarapodás egyik összetevőjét. Leszögezhető tehát, hogy a vizsgálat középpontjában álló, jelentős anyagi forrással és háttérrel rendelkező hat képviselő egyike sem egzisztenciális okokból törekedett a mandátum megszerzésére.

Mezőssy és Kállay karriere a megyei közigazgatás területéről indult, ugyanis jogi tanulmányaik befejeztével mindketten aljegyzőként funkcionáltak. Meskót 1878-ban, ügyvédi irodájának megnyitása utáni évben városi tiszti főügyésszé választották meg, mely hivatalát egészen 1892-ig, tehát országgyűlési képviselővé való megválasztásáig viselte. Az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választás szabolcsi győztesei közül négyen pénzügyi tevékenységet is folytattak. Meskó a Nyíregyházi Takarékpénztár Egyesület igazgatósági tagjaként, Uray a Nyírmadai Takarékpénztár Részvénytársaság alelnökeként, Mezőssy az Újfehértói Takarékpénztár Részvénytársaság igazgatósági elnökeként, Hrabovszky pedig a kisvárdai takarékpénztár igazgatósági tagjaként és ügyészeként is funkcionált. A vizsgált képviselők (Pap kivételével) „beágyazódtak” Szabolcs vármegye politikai és társadalmi életébe. Választott tagként vagy virilisi jogukat gyakorolva részt vettek a megyei, a városi törvényhatósági, illetve közigazgatási bizottság munkájában. Ezekon kívül számos egyesület és társaság aktivistáiként működtek. Ketten egyházi téren is jelentős tevékenységet fejtettek ki. A görög alá vett képviselőket gyakran találtuk a vármegye érdekében a miniszterelnökhöz

vagy egyes miniszterekhez érkező küldöttségekben, s az érdekkijáró tevékenységen kívül reprezentációs feladatok is vártak rájuk.

A szabolcsi honatyák a kormányzati válság idején Pap kivételével mind az öten az alkotmányvédő bizottság tagjai voltak, ám annak munkájából nem egyenlő arányban vették ki részüket. A legaktívabb a rezisztencia szervezésében Mezőssy és Meskó volt. A vezérlő bizottság tagjaival kialakított jó kapcsolatuk politikai hozadéka lett államtitkári kinevezésük.

A „nemzeti ellenállásba” a nők a tulipán mozgalom keretében kapcsolódtak be. Szabolcsban e civil kezdeményezés mellé nemesi és polgári származású hölgyek (és férfiak is) egyaránt felsorakoztak. A vármegyében nem érhető tetten az a kétfázisú szerveződés, amely a budapesti központ létrehozását jellemezte, nevezetesen, hogy az arisztokrata hölgyek és polgárnők külön-külön szervezték volna meg saját köreiket.

A mozgalom elsődleges célja a politikai válság megoldása volt, majd zászlajára tűzte a honi ipar pártolásának és fejlesztésnek gondolatát. A szabolcsi tulipán mozgalom aktív időszaka – mely 1906 eleje és 1907 vége közé datálható – sem értékelhető sikertörténetként. Jelentős eredményekkel nem büszkélkedhettek, csupán számos rendezvénnyel, összejövetelekkel, amelyek leginkább közösségformáló, társasági funkciót tölthettek be, ha valamelyest gyarapították is az egyesület vagyonát. A szabolcsi tulipán mozgalom eklatáns példája annak, hogyan sikkad el egy civil kezdeményezés megfelelő politikai támogatás hiányában. A kezdeti lelkesedés mind az egyesület tagjainak, mind tisztikarának körében viszonylag hamar alábbhagyott. Ennek okaként egyfelől a sikerek, a kitartás hiánya, az 1907 októberére az Ausztriával tíz évre kötendő vámszerződés kapcsán a két kormány között létrejött megállapodás okozta keserűség, másfelől a honi gyártmány ürügyén űzött visszaélésekből adódó csalódások, illetve egyéb „becsapódások” jelölhetőek meg.

A negatív tapasztalatok sorozata folytán támogatói ugyanúgy kiábrándultak belőle, mint ahogyan az évtizedek óta hangoztatott elveit a hatalomra kerülésért felrúgó koalíciós kormányban is csalódtak hívei. Az 1905-06-os kormányzati válságnak az áprilisi paktummal történő felszámolása – bár azt a látszatot keltette, hogy a dualista állam rendje helyreállt – az Osztrák-Magyar Monarchiát nem mentette meg az összeomlástól, csak elodázta végső bukását.

IV. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN KÉSZÜLT TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

1. Az 1905-ös és 1906-os választások Szabolcs vármegyében. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2005/3. 358-366.
2. A dualizmus kori Szabolcs választási előkészületei, különös tekintettel az 1905-ös országgyűlési képviselő-választásokra. In: Nemzetek és birodalmak. Tanulmányok Dr. Kávássy Sándor 70. születésnapjára. Szerk.: Czövek István. Nyíregyháza, Bessenyei György Könyvkiadó, 2005. 139-159.
3. Választások Szabolcs vármegyében a dualizmus válságának idején. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány füzetek 21. Szerk.: Galó Miklós - Vass Lajosné. Nyíregyháza, 2005. 145-148.
4. Választási rendszerek Európában a XIX-XX. század fordulóján. In: Tanulmányok az egyetemes és magyar történelem köréből IV. Szerk.: Czövek István. Nyíregyháza, Bessenyei György Könyvkiadó, 2005. 87-115.
5. A XIX. század végi Európa képviselőházai. In: A Magyar Tudományos Akadémia Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének XIV. évi Közgyűléssel egybekötött Tudományos Ülésének előadásai. Szerk.: Nagy Péter. Nyíregyháza, 2006. 180-185.
6. Szabolcs vármegye ellenzékiisége az 1905-1906. évi kormányzati válság idején. In: Gesta 2006/1. 66-76.
7. Országgyűlési választások 100 évvel ezelőtt. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2006/2. 213-218.
8. Beiträge zum Kampf eines resistenten Komitats für den Schutz des Verfassungsrechts. In: Tanulmányok az egyetemes és magyar történelem köréből V. Szerk.: Czövek István. Nyíregyháza, Bessenyei György Könyvkiadó, 2006. 85-96.
9. Adalékok a Bánffy-féle Új Párt történetéhez. In: Gesta 2006/2. 17-28.
10. A tulipános mozgalom Szabolcsban. (Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, közlésre elfogadva)